

ЗАХОДИ ЩОДО СПІВПРАЦІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ З МЕТОЮ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ¹

MEASURES REGARDING THE COOPERATION OF LAW ENFORCEMENT AUTHORITIES TO COMBAT THE LEGALIZATION OF CRIMINAL PROCEEDS

Уткіна М.С., к. ю. н.,
старший викладач
кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Сумський державний університет

Смаль В.В., студентка III курсу
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

У статті автори розглядають питання співпраці правоохоронних органів в контексті протидії легалізації злочинних доходів. Легалізація за своєю суттю полягає у приховуванні злочинно отриманого майна, тим самим зображають видимість отримання законним шляхом. Відмивання злочинних доходів загрожує не лише побудові стабільних економічних та фінансових правовідносин, а й національній безпеці держави, фінансово-економічній стабільності. Мета вчинення таких діянь сходиться до приховування джерела, власників та призначення злочинних доходів; використання цих доходів для розвитку кримінальної діяльності надалі; одним важливим пунктом є власне інвестиції цих коштів у легальну або «тіньову» економіку; ухилення від оподаткування; проведення різноманітних валютно-обмінних операцій, тобто заміни однієї валюти на іншу більш поширену. Здебільшого реалізація таких операцій повертається за допомогою банків, тому законодавство, головним чином, покладає виявлення та попередження правопорушення як на банківські установи так і на правоохоронні органи, акцентуючи увагу на їх співпраці. Зважаючи на це, актуалізується питання виявлення та професійного розслідування злочинів такого характеру. Щоб детально дослідити вищезазначене питання, вважаємо за доцільне приділити увагу вже наявним нормам у законодавчій базі; проаналізувати їх, а також дослідити можливість імплементації нововведень з метою забезпечення максимальної ефективності діяльності правоохоронних, судових органів та інших суб'єктів, залучених до протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом. Недостатні роз'яснення, усвідомлення реальних організаційно- та адміністративно-правових засад та можливостей стосовно ефективності виявлення й викорінення фінансових правопорушень зумовили деякі зміни в структурі правоохоронних органів та державних інституцій шляхом створення спеціалізованих інституцій, завданнями яких є безпосереднє виявлення та розслідування правопорушень щодо легалізації доходів. Зважаючи на вищезазначене, актуальності набирає питання щодо заходів співпраці згаданих суб'єктів, що знайшло відображення у нашому дослідженні.

Ключові слова: співпраця, легалізація доходів, правоохоронні органи, фінансові установи, фінансовий моніторинг, тіньовий капітал.

In the article, the authors consider the issue of law enforcement cooperation in the context of combating the legalisation of criminal proceeds. Legalization, in its essence, consists in concealing criminally obtained property, thereby portraying the appearance of obtaining it legally. Laundering of criminal proceeds threatens not only the construction of stable economic and financial legal relations but also the national security of the state and financial and economic stability. The purpose of committing such acts is to conceal the source, owners and destination of criminal income; use of these incomes for the development of criminal activities in the future; one important point is the actual investment of these funds in the legal or «shadow» economy; tax evasion; carrying out various currency exchange operations, i. e. replacing one currency with another more common one. For the most part, the implementation of such operations is carried out with the help of banks; therefore, the legislation mainly places the detection and prevention of offenses on both banking institutions and law enforcement agencies, emphasizing their cooperation. Considering this, the issue of detection and professional investigation of crimes of this nature is being brought up to date. To investigate the above-mentioned question in detail, we consider it expedient to pay attention to the already existing norms in the legislative base; to analyse them as well as to investigate the possibility of implementing innovations to ensure the maximum effectiveness of the activities of law enforcement, judicial authorities and other subjects involved in combating the legalisation (laundering) of proceeds obtained through crime. Insufficient explanations, awareness of the real organisational, administrative, and legal principles and possibilities regarding the effectiveness of detection and eradication of financial offences led to some changes in the structure of law enforcement bodies and state institutions through the creation of specialised institutions whose tasks are the direct detection and investigation of offences related to the legalisation of income. Considering the above, the issue of the methods of interaction of the mentioned subjects, which was reflected in our research, is gaining relevance.

Key words: cooperation, legalisation of criminal proceeds, law enforcement authorities, financial institutions, financial intelligence (monitoring), «laundering» of proceeds, «shadow capital».

Постановка проблеми. Накопичений капітал, що має корумповане походження в контексті легалізації грошових коштів або іншого майна, здобутого злочинними способами, становить одне із найбільш небезпечних правопорушень у фінансово-економічній та кримінальній сферах. У період приватизації та переходу до ринкової економіки дане явище почало набирати обертів, що у подальшому призвело до стрімкого темпу розвитку тіньової економіки в країні. Вагома частина корупційних дій пов'язана з надходженням грошових коштів незаконним шляхом. А, як наслідок, їх легалізація та виведення із сфери тіньового капіталу у сферу законного обігу. Здебільшого, оборот рухомого та нерухомого майна, бізнес (зокрема, гральний) та обіг зброї

безпосередньо засновані на тіньовому капіталі. Більше того, виявлення та розслідування такого роду правопорушень залежить не лише від правоохоронних органів, а й від фінансових установ, організацій незалежно від їх форми власності й фізичних осіб. Зважаючи на вищезазначене, важливо виокремити та проаналізувати заходи співпраці правоохоронних органів між собою з метою своєчасного виявлення та ефективної протидії такого роду правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження актуальних питань співпраці правоохоронних органів в контексті протидії легалізації злочинних доходів було предметом наукових доробків як багатьох вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, дане питання висвітлювали у своїх працях такі вчені-правники як: В. В. Зарубей, П. П. Андрушко, С. Н. Баліна, О. М. Бандурка, Г. М. Бірюков, В. М. Бутузов, та ін.

¹ Робота виконана в рамках проекту № 0120U100474 «Розробка методики взаємодії правоохоронних органів України щодо протидії легалізації злочинних доходів» 0120U100474.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблематика заходів взаємодії та співпраці з метою протидії легалізації так званих злочинних доходів на даному етапі потребує детального аналізу та дослідження як з боку науковців, так і в контексті законодавчого аналізу й удосконалення. Зокрема, з боку представників законодавчої гілки влади, а також правників-практиків, оскільки усвідомлення необхідності та результативності створення спеціалізованих державних правоохоронних органів чи надання іншим суб'єктам повноважень на здійснення фінансового моніторингу зумовлює комплексний підхід ефективної взаємодії між ними, чіткий розподіл повноважень та, як наслідок – здійснення оперативної діяльності відносно легалізації злочинного капіталу.

Мета статті. В ході дослідження автори мають за мету визначити та проаналізувати загальні аспекти легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом; проаналізувати законодавчу базу, що регулює питання протидії легалізації так званих злочинних доходів та виокремити власне заходи співпраці правоохоронних органів в контексті здійснення протидії легалізації злочинних коштів.

Виклад основного матеріалу. Легалізація коштів розповсюджується значними темпами, що її слід розглядати як організовану злочинну діяльність у фінансовій системі, оскільки до відмивання залучається колосальна кількість осіб, зокрема посадовців та можновладців. Зокрема, останні своїми злочинними діями укорінюють корумповану систему своїми намаганнями узаконити грошові надходження. Власне тінювим капіталом можна вважати грошові кошти або майно, здобуті фізичною особою, державним підприємством, організаціями будь-яких форм власності злочинним шляхом, приховуючись від сплати податків. У свою чергу, джерелом надходження доходів такого характеру може бути безліч, зокрема торгівля зброєю, реалізація грального та наркоторгівлі, контрабанда, розкрадання тощо. Зважаючи на розвиток України та її становлення як європейської держави, першочерговими заходами, на які мають бути спрямовані зусилля, повинні стати сталий розвиток економіки, стабільність фінансової системи, подолання бідності та протидія злочинності. Суб'єкти, яким належать доходи, одержані злочинним шляхом, більшою мірою зустрічаються серед можновладців, а тому, використовуючи свою посаду та статус у суспільстві, деякою мірою можуть обходити закон та певні процеси оподаткування. Поряд з тим, повноваження правоохоронних органів, одним із завдань яких є протидія легалізації злочинних доходів, значно розширюються і посилюються. Зважаючи на вищезазначене, ми проаналізувати законодавчу базу, яка містить положення, що регулюють означені питання, а також визначили доцільність та перспективи удосконалення функціональності правоохоронних органів щодо протидії легалізації злочинних доходів.

Перш за все, відмивання коштів слід розглядати як приховування джерела їх надходження, надаючи таким доходам законного значення. Розуміючи всю небезпеку інтеграції злочинного капіталу в національні економічні відносини та поступове руйнування державного економічного потенціалу, міжнародні організації та державні органи поставили за мету розробити дієві правові заходи у зменшенні проявів відмивання. Так, наприкінці 1990 року у Страсбурзі була ухвалена Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом [1]. Україна ратифікувала цей документ, повністю підтримуючи необхідність проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства, застосовуючи на національному та міжнародному рівнях сучасні та ефективні методи, зокрема позбавлення злочинців доходів, одержаних злочинним шляхом. Також варто виокремити та згадати ще один впливовий міжнародний важіль – Євразійську групу з протидії лега-

лізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму (САГ), до якої Україна приєдналася у статусі спостерігача з 2004 року. Проведення типологічних досліджень щодо виявлення ключових загроз є одним з основних напрямків роботи групи, у тому числі щодо України [2].

Чинне вітчизняне кримінальне законодавство чітко диференціює легалізацію майна, одержаного злочинним шляхом як набуття, володіння, використання, розпорядження майном, щодо якого фактичні обставини свідчать про його одержання злочинним шляхом, у тому числі здійснення фінансової операції, вчинення правочину з таким майном тощо [3].

У боротьбі з предикатними злочинами значний об'єм роботи покладається на державні правоохоронні органи. Заходами протидії ми вважаємо сукупність певних повноважень та функцій тих чи інших державних органів, зокрема правоохоронних. До одного із завдань діяльності вищезазначених органів відносять завчасне виявлення, боротьбу, перешкодження, недопущення та негайне припинення проявів злочинності. Усвідомлюючи, що легалізація доходів відноситься не лише до кримінальних правопорушень, а й до економічних та фінансових, то можливість безпосередньо правоохоронних органів дещо обмежені, а тому законодавство передбачає співпрацю державних органів, та фізичних та юридичних осіб, фінансових установ та організації, банків між собою задля ефективності протидії. На сьогодні в Україні система правоохоронних органів та інституцій перебуває на рівні становлення. До тих правоохоронних органів, які вже мають такі повноваження належать: органи Національної поліції, що здійснюють досудове розслідування; Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) (кримінальні правопорушення, що стосуються працівників юридичних осіб публічного права); Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), що здійснює нагляд за дотриманням законів під час проведення розслідувань кримінальних правопорушень; Державне бюро розслідувань (ДБР) (розслідування щодо вищих посадових осіб) [4]. Організація й тактика діяльності правоохоронних органів щодо виявлення легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, становить комплексну та складну проблему. Ухваливши Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [5] (далі – Закон), законодавець навів перелік суб'єктів, які фактично долучені до протидії відмиванню.

Зважаючи, що відмивання коштів стосується не лише кримінальної, але й фінансової сфер, а перелік правоохоронних органів, які уповноважені протидіяти легалізації широкий, то цей факт зумовлює необхідність пошуку методів їх дієвої взаємодії з іншими державними органами та організаціями, а також фізичними особами. На них, зокрема, покладені функції державного фінансового моніторингу. Окрім вищезгаданих органів Національної поліції, НАБУ, ДБР та САП, стаття 6 Закону визначає перелік суб'єктів фінансового моніторингу, а також фактично долучених до співпраці з протидії відмивання злочинних доходів суб'єктів: банки, фінансові установи та інші платіжні організації, або ті що надають фінансові послуги; оператори поштового зв'язку (переказу); бухгалтери; консультанти з питань оподаткування; адвокати, адвокатські бюро та об'єднання; нотаріуси; ріелтори; особи, які проводять лотереї та азартні ігри; Національний банк України, Міністерство юстиції, Мінцифри та Нацкомісія з цінних паперів та фондового ринку [5].

Важливу роль в контексті взаємодії та співпраці державних органів з метою протидії легалізації доходів є інформаційний обмін. Він повинен здійснюватися оперативного та своєчасно, а також включати збір, обробку й оцінку інформації, яка провадиться, на всіх етапах процесу прий-

няття виконання спільних рішень [6]. Сюди ж відноситься спільне використання інформаційно-пошукових систем та реєстрів. Це дозволить швидко зібрати, обробити наявну інформацію, та почати розслідування. Варто зауважити, що тим суб'єктам, які уповноважені здійснювати фінансовий моніторинг, за визначених підстав, необхідно своєчасно повідомляти відповідні правоохоронні органи щодо наявності підозр стосовно наявності чи обороту тіншового капіталу. Стаття 17 Закону передбачає обмін інформацією з питань фінансового моніторингу, це означає можливість запитувати, отримувати і використовувати інформацію та документи, які наявні в інших учасників [5].

Обмін досвідом теж необхідний у спільній координації правоохоронних органів. Це стосується того, що кожна така уповноважена інституція має власні удосконалені способи ефективного функціонування і відповідно може рекомендувати результативні прийоми роботи, виходячи із власної практики. Задля більшої дієвості правоохоронних органів варто слідувати принципам запобігання та протидії, зокрема: пріоритетність захисту законних інтересів громадян, суспільства та держави; надання пріоритету заходам із запобігання над заходами з протидії ним; невідворотності покарання та переконливості і пропорційності заходів впливу за порушення законодавства у сфері запобігання та протидії [7].

З огляду на вищезгадані методи взаємодії, констатуємо важливість функцій кожного окремо уповноваженого органу, зокрема щодо здійснення процедури фінансового моніторингу. Також відповідно до вже згаданого вище

Закону, суб'єкти державного фінансового моніторингу відтепер наділені правом звертатися із запитом до органів виконавчої влади, державних реєстраторів правоохоронних органів, юридичних осіб [7]. Також слід звернути увагу на посилену роботу щодо координації з національними партнерами, яка здійснюється у напрямку життєвих та ефективних кроків щодо посилення заходів практичного та організаційного характеру з метою протидії легалізації доходів у період воєнного стану. Так само мова йде про посилення заходів співпраці згаданих органів щодо клієнтів, які пов'язані або можуть бути пов'язані (ризик-орієнтований підхід) із країною-агресором [8].

Висновки. Таким чином, наявна сьогодні система заходів взаємодії з метою протидії легалізації злочинних доходів ґрунтується на одному з основних принципів. Уряд України надає одному з органів виконавчої влади право координації діяльності всіх правоохоронних та контролюючих органів в сфері боротьби з легалізацією доходів та фінансуванням тероризму, який фактично є підрозділом фінансової розвідки (Державна служба фінансового моніторингу). Відмивання коштів є приховування джерела їх надходження, надаючи таким доходам законного значення. На нашу думку, ефективність протидії державних органів легалізації капіталу залежить від чітко визначених повноважень кола суб'єктів, завданням діяльності яких і є власне боротьба з цим правопорушенням, усунення дублювання їх функцій, а також своєчасний та оперативний обмін інформацією не лише із вітчизняними органами, але й міжнародними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом : Міжнародний документ від 08.11.1990. Ратифікація від 17.12.1997, підстава – 738/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_029#Text (дата звернення: 25.07.2022).
2. Кундельська І.С. Проблемні питання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, і вдосконалення протидії цьому явищу в Україні. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (20). С. 73–80. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/lawjournal/article/view/1294> (дата звернення: 25.07.2022).
3. Кримінальний кодекс України : закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#n1415> (дата звернення: 25.07.2022).
4. Бондаренко О. С. Способи взаємодії правоохоронних органів у сфері протидії легалізації корупційних доходів. *Науковий юридичний журнал Правові новели*. № 14/2021. С. 26–32. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/86026/1/Bondarenko_enforcement%20agencies.pdf (дата звернення: 25.07.2022).
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/conv#n151> (дата звернення: 25.07.2022).
6. Кондюх О. Р. Удосконалення національної системи протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, в умовах посилення інтеграційних процесів: кваліфікаційна робота. Львівський держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2022. 67 с. (дата звернення: 25.07.2022).
7. Фінмоніторинг по-новому, або як Україна тепер боротиметься із легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом. *GOLAW*. 2020. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/finmonitoring-po-novomu-abo-yak-ukrayina-teper-borotimetsya-iz-legalizacziyeyu-dohodiv-oderzhanih-zlochinnim-shlyahom/> (дата звернення: 25.07.2022).
8. Інформування про результати роботи Держфінмоніторингу за I півріччя 2022 року. *Державна служба фінансового моніторингу України*. 2022. URL: <https://fiu.gov.ua/pages/dijalnist/funkcional/news/Informuvannya-pro-rezultati-roboti-derzhfinmonitoringu-za-l-pivrichchya-2022-roku.html> (дата звернення: 25.07.2022).